



e-ISSN: 2630-6417

International Journal Of
Social, Humanities And
Administrative Sciences
(JOSHAS JOURNAL)

Vol: 8 Issue: 55
Year: 2022 AUGUST
Pp: 974-984

Arrival
05 July 2022
Published
31 AUGUST 2022

Article ID
63912
Article Serial Number
5

DOI NUMBER
<http://dx.doi.org/10.29228/JOSHAS.63912>

How to Cite This Article
Yerli, H. (2022). "Talas
Çeşmeleri", Journal Of Social,
Humanities and
Administrative Sciences,
8(55):974-984



International Journal Of Social,
Humanities And Administrative
Sciences is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.
This journal is an open access, peer-
reviewed international journal.

Talas Çeşmeleri

The Fountains of Talas

Handan Yerli

Dr.

ÖZET

Su, insanlığın yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu en önemli unsurlardan biridir. Yaşamı sürdürebilme ihtiyacı tarih boyunca, insanlığın su kaynakları yakınlara yerleşmesine neden olmuştur. Türk mimarisinde sokak dokusu içerisindeki en küçük yapılardan biri olan çeşme, sosyal yaşamdaki yeri ve fonksiyonuyla mimarlık tarihi içerisindeki önemini sürekli korumuştur. Çeşmeler hayır amaçlı yapıldıkları gibi, aynı zamanda dönemin mimari üsluplarını taşıyan, meydanları süsleyen, sesi ve görüntüsü ile estetik değer taşıyan, halkın su ihtiyacını karşılayan sanat eserleridir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte hızlı gelişen kentleşme ve evlere şebeke suyunun gelmesiyle önemini yitirmiştir. İnsanların temel ihtiyaçlarından biri olan su ihtiyacını karşılayan çeşme yapılarının bazıları günümüzde yol yapım çalışmaları ve kentleşmeden dolayı yok olmuş, bazıları da bakımsız ve yok olma tehlikesi altındadır. İç Anadolu Bölgesinde bulunan Kayseri ilinin güneydoğusunda yer alan ilçesi Talas, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu çalışmada Kayseri'nin Talas ilçesinde yer alan altı çeşme kronolojik olarak incelenmiştir. Tamamı 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başına tarihlendirilen çeşmeler bağımlı, tek cepheli ve tek kemerli olarak inşa edilmiştir. Günümüze ulaşan çeşmelerden dördü yarım daire kemerli, ikisi ise kemersizdir. İncelenen çeşmelerin kitabeleri dayanıklı bir malzeme olan beyaz mermer üzerine yazılmıştır. Kitabesi bulunmayan bir çeşme ise kaynaklardan ve benzerlerinden yararlanılarak tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın amacı, Talas çeşmelerini belgelemek ve çeşmelerin hem kendi içindeki gelişimini hem de Türk çeşme mimarisindeki yerini belirlemeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çeşme, Talas, mimari, Talas Çeşmeleri

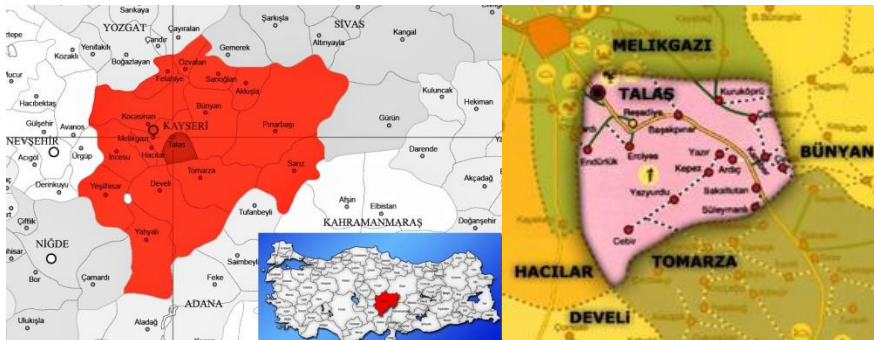
ABSTRACT

The water is one of the most important elements that human beings need to survive. The need to sustain life has caused human beings to settle near water resources throughout history. The fountain, which is one of the smallest structures in the street texture in Turkish architecture, has always preserved its importance in the history of architecture with its place and function in social life. Fountains are not only made for charitable purposes, but also are works of art that carry the architectural styles of the period, adorn the squares, have aesthetic value with their sound and appearance, and meet the water needs of the people. It has lost its importance with the rapid development of urbanization and the arrival of mains water to the houses with the Republican period. Some of the fountain structures that meet the water need, which is one of the basic needs of people, have disappeared due to road construction works and urbanization, and some of them are neglected and in danger of extinction. Talas, a town in the southeast of Kayseri province in the Central Anatolia Region, has hosted many civilizations throughout history. In this study, six fountains in the Talas district of Kayseri were examined chronologically. The fountains, all of which are dated to the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, were built as dependent, single-sided and single-arched. Of the fountains that have survived to the present day, four have semicircular arches and two are without arches. The inscriptions of the examined fountains were written on a durable material, white marble. A fountain that does not have an inscription has been tried to be dated by using sources and the like. The aim of our study is to document the Talas fountains and to try to determine both the development of the fountains and their place in Turkish fountain architecture.

Keywords: Fountain, Talas, Architecture, The Fountains of Talas

1. GİRİŞ

Talas, Kayseri ilinin güneybatısında ve il merkezine 7 km uzaklıkta Kayseri'nin merkez ilçesi olup, doğusunda Tomarza ve Bünyan, batısında Hacılar, kuzeyinde Melikgazi ve güneyinde Develi ilçeleri yer almaktadır. Talas'ın tarihi M.Ö. 1500 yıllarına kadar gitmektedir ve tarih boyunca Mazaklar, Kapadokyalılar ve Romalılar gibi çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır (Özsoy,1993: 32).



Harita 1. Kayseri Talas ilçe haritası (<https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-54998/talas.html>)

Talas ilçesi Aşağı Talas ve Yukarı Talas olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. 1071 yılında Türklerin Anadolu'ya giriş yapması ile birlikte Talas'ın kültürel çeşitliliği artmış, bu çeşitlilik ilçenin kentsel dokusuna da yansımış, Yukarı Talas'ta ağırlıklı olarak Ermeniler ve Rumların, Aşağı Talas'ta ise Müslümanların yaşamasına zemin hazırlamıştır

(Yılmaz,2005:20). Aşağı Talas bölgesi Tablakaya Mahallesi, Han Mahallesi, Harman Mahallesi ve Kışıköy Mahallesi olmak üzere dört adet mahalleden oluşmaktadır.

Bu çalışmada Kayseri'nin Talas ilçesinde yer alan altı çeşme incelenecektir. Bu çeşmeler mimari açıdan tanıtılarak su mimarisi içerisindeki yerleri tespit edilmeye çalışılacaktır.



Harita 2. Talas Çeşmelerinin Bulunduğu Yerler 1.Talas Esmâ Hanım Çeşmesi 2. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi 3.Talas Meydan Çeşmesi 4. Talas Harman Camisi Çeşmesi 5. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi 6.Talas Salih Ağa Çeşmesi (https://www.talas.bel.tr/images/ustmenu/20220310092503_0.jpg)

2. TALAS ÇEŞMELERİ

2.1. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi

Talas ilçesi Han Mahallesi Beydağı Sokağında Han Camisi'nin güneydoğusunda yer alan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Çeşme nişinin ortasında günümüzde yerinde olmayan celi sülüs hatla yazılmış altı satırlık kitabelinden yapının H. 1303/M. 1885 tarihinde Ramazan ayında Hacı Ahmed Ağa tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır (Türkmen,1997:163).



“Kitabenin Okunuşu:

Es'edahü

Hâcî Ahmed Efendi Eyledi bu çeşmeyi inşâ

Mücerred maksadı istihsâl-ı rızâ-yı kibriyâ

Abdest alub şu için kimseden

Bir fatiha ile üç ihlâs ve du'â eyler bi'rica

Sene Selâse ve selâse mietin ve elf min

Ramazan

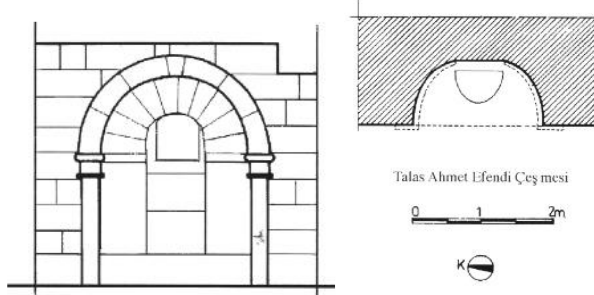
1303 (Türkmen,1997:163).”

Resim 1. Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi Kitabe (Özbek ve Aslan,2008:1188)

Sokak boyunca devam eden duvar içine yerleştirilmiş, konumuna göre bağımlı çeşmeler grubuna giren çeşme 3.80 m. x 2.35 m. ölçülerinde, yarım daire kemerli ve tek yüzlüdür. 1.60 m. derinliğe sahip olan çeşme nişinin üzerini örten yarım daire kemer, iki yanda kare kesitli iki ayak üzerine oturmaktadır. Çeşme nişini örten yarım kubbe tarzındaki örtüsü, taşların bir merkezden dağılan ışınlar şeklinde yan yana dizilmesiyle oluşturulmuştur. Çeşme nişinin orta kısmında 47 cm x 48 cm. ölçülerinde mermer kitabesi (Türkmen,1997:163) bulunurken günümüzde yerinde yoktur. Çeşme kesme taştan yapılmıştır ve çeşmede herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır. Tek lüleli olan çeşmenin musluğu bulunmamaktadır.



Resim 2. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi



Şekil 1. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi Çizim (Denktaş,2000:118)

2.2. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi

Talas ilçesi Ali Saib Paşa sokağında Ali Saib Paşa Camisi'nin kuzeybatı köşesinde yer alan çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Çeşmenin nesih hatla yazılmış, iki mısradan oluşan üç satırlık kitabesine göre banisinin Ali Saib Paşa olduğu ve H.1304/M.1886 (Türkmen,1997:162) tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.



Resim 3. Ali Saib Paşa Çeşmesi Kitabesi

“Kitabenin Okunuşu:

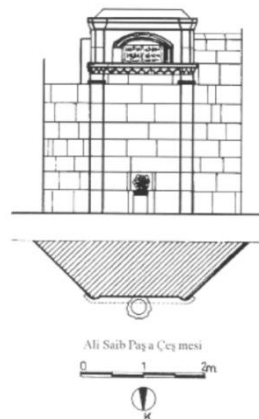
*Neb'-i cud-i kerem cüy har-u şan-i himem
Ya'ni ser-asker-i ekrem Ali Sa'ib Paşa
Mühr-i Kevser altağını icra eyler
Hâk-ı Pakize intisaba iddi'a reva
İşte tarih-i selis akdıkça gürlər
Tatlı su eyledi icra 'Ali Sa'ib Paşa
Sene 1305 (Türkmen,1997:162)”*

Talas Ali Saib Paşa Camisi'nin avlu duvarında bulunan, konumuna göre bağımlı çeşmeler grubunda yer alan çeşme, 3.38 m. x 1.65 m. ölçülerinde boyuna dikdörtgen formlu ve tek yüzlüdür. Kemerli bulunmayan çeşmenin cephesi iki yanda duvar içinde sütuncelerle sınırlandırılmış ve üst kısmında bulunan silme kuşağı ile cephe iki bölüme ayrılmıştır. Sütuncelerin üst kısmında yatay kademeli silmeli ve altında dişler yer alan dikdörtgen bir niş yer almakta ve onun üst bölümünde basık kemerli bir kitabelik niş bulunmaktadır.

Alt kısmı sarkıtlarla hareketlendirilen silmenin üst kısmında kalın profillerle çevrili olup öne doğru taşıntı yapan mermer kitabe yer almaktadır. Tek lüleye sahip olan çeşmenin ayna taşı altı yapraklıktan oluşan bir rozetle bezenmiştir. Çeşmede kesme taş malzeme cephelerde, mermer ise kitabede, ayna taşında ve su yalağında kullanılmıştır.



Resim 4. Ali Saib Paşa Çeşmesi



Şekil 2. Ali Saib Paşa Çeşmesi çizim (Denktaş,2000:120)

2.3. Talas Esmâ Hanım Çeşmesi

Talas ilçesi Kışıköy mahallesinde bulunan Ali Saib Paşa sokağının sonunda çukurda yer almaktadır. Günümüzde kullanılmamaktadır.

Çeşme nişi içerisinde bulunan sülüs hatlı üç satır ikişer mısradan oluşan mermer kitabesinden çeşmenin Esmâ Hanım için H.1305/M.1886-87 yılında Ali Saib Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.



Resim 5. Talas Esmâ Hanım Çeşmesi Kitabesi

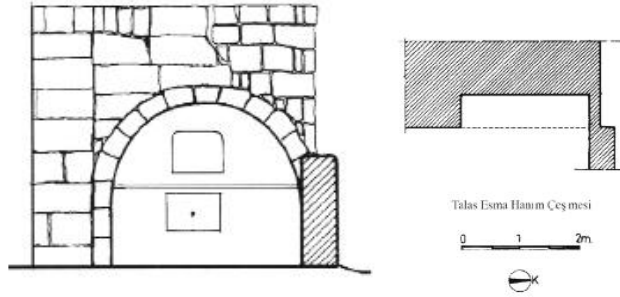
“Kitabenin Okunuşu:

*Mader-i Sa'ib 'Ali Paşa Sebl-i hanelerden
Hak yolunda yapıldı halledehü ba'de'l-intikal
Taşnegan içdikçe şu, mü'minler aldıkça vuzu'
Eylesinler ruhına bi'rahmetle sir-ab-ı cemat
Hameden Muhtar Efendi bi duş tarih-i tamam
Kıldı Esmâ Hanım üçra beldeye ma'-i zülal
Sene 1305(Türkmen,1997:162)”*

Konumuna göre bağımlı çeşmeler grubuna giren çeşme 3.06 m.x2.55 m. genişliğinde tek kemerli, enine dikdörtgen formu, tek yüzlüdür. Güney yönündeki evin duvarına eklenen çeşmenin nişi 1,56 m. derinliğe sahiptir. Yarım daire basık kemerli çeşmenin mermerden inşa edilmiş olan ve etrafı bitkisel bezeme ile süslenen ayna taşı onarım sırasında sonraki yıllarda güneye kaydırılmıştır (Türkmen,1997:162). Çeşme nişinin içerisinde mermer kitabesi bulunmaktadır. Tamamen kaba yonu taştan inşa edilen çeşmenin ayna taşı ve kitabesinde mermer malzeme kullanılmıştır.



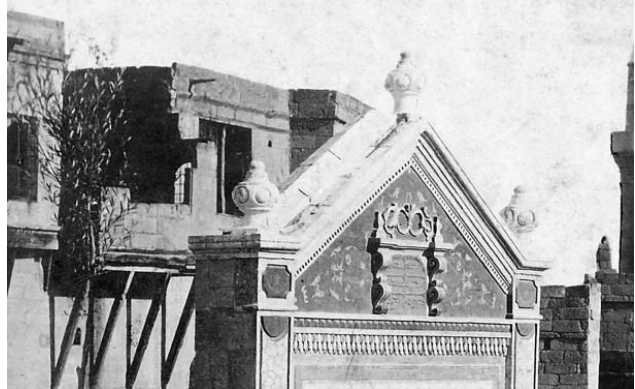
Resim 6. Talas Esmâ Hanım Çeşmesi



Şekil 3. Talas Esmâ Hanım Çeşmesi (Denktaş,2000:124)

2.4. Talas Meydan Çeşmesi

Talas ilçesi Kışıköy Mahallesi Ali Saib Paşa sokağının girişinde yer alan Talas Meydan çeşmesi, günümüzde kullanılmaktadır. Çeşme 1968 yılına kadar 20 m. daha güneydeyken, 1968 yılından sonra günümüzdeki yerine taşınmıştır (Talas Belediyesi, 2018: 51).



Resim 7. Talas Meydan Çeşmesinin Eski Yeri ve Eski Hali (<https://twitter.com/slmhktn/status/947401243013599233/photo/1> erişim.03/06/2022)

Çeşmenin üçgen alınlığının ortasında sülüs hatla yazılmış, ikişer mısradan oluşan üç satırlık mermer malzemeden yapılmış kitabesinden H.1305(M.1887) yılında inşa edildiği, banisinin Ali Saib Paşa olduğu ve babası İbrahim Efendi adına yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Türkmen,1997,164.)



Resim 8. Talas Meydan Çeşmesi Kitabesi

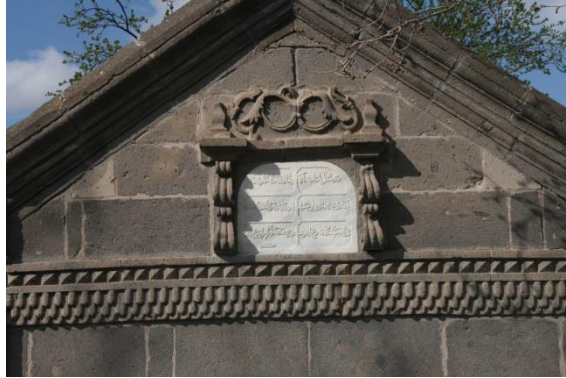
“Kitabenin Okunuşu:

*Valid-i Sa'ib 'Ali Paşa sephed leşkerleri
Bundan evvel kıldı rahmet-gah-ı Mevlaya Nisab
Yadigar-ı müminine olsun deyü bu çeşmeyi
Yapdurub dahası Nam etdi ile yevmel-Hisab
Geldi bala-yı hakikatinden tarih için
Ayn-ı rahmet o yaptı İbrahim Efendi için sevap
Sene 1305 (Türkmen,1997,164.)”*

Konumuna göre bağımlı çeşmeler grubunda yer alan çeşme, 5.00 m.x3.60 m. ölçülerinde boyuna dikdörtgen formlu, kemersiz, tek yüzlü ve üçgen alınlıklıdır. Çeşmenin dikdörtgen cephesi iki yanda plasterlerle sınırlandırılırken, çeşmenin üst kısmı da üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Çeşmenin cephesi beş sıra silme kuşağı ile iki bölüme ayrılmıştır. Alt kısımda aynalık bulunurken, üst kısımdaki üçgen alınlığında iki yanda S şeklinde ikişer konsol ile sınırlandırılmış, üst kısmında kenger motifleri yer alan 49 cm. x 62,5 cm ölçülerinde mermer kitabesi bulunmaktadır. Çeşme tümüyle düzgün kesme taştan, su yalağı, kitabesi ve ayna taşı mermerden yapılmıştır. Çeşmenin tek lüleli ayna taşı çeşme formunda düzenlenmiştir. Çeşmenin barok tarzdaki süslemeleri oldukça gösterişlidir.



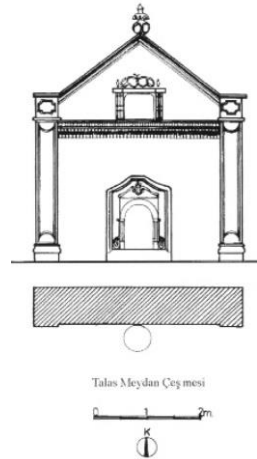
Resim 9. Talas Meydan Çeşmesi Genel Görünüm



Resim 10. Talas Meydan Çeşmesi Süsleme Detay



Resim 11. Talas Meydan Çeşmesi Ayna Taşı



Şekil 4. Talas Meydan Çeşmesi Çizim (Denktaş,2000:127)

2.5. Talas Harman Camisi Çeşmesi

Talas ilçesi Harman mahallesinde, Talas Harman Camisi'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan çeşme günümüzde kullanılmaktadır.

Çeşmenin nişinin üst bölümünde bulunan kitabesinde “Maşallah”, “hüve'l hallâku'l-bâkî”, “sene” yazmaktadır. Ancak kitabesinde “sene” kelimesi yazmasına rağmen, inşa tarihi ya da banî isminin yer almamasından dolayı yapının inşa tarihi için kesin bir şey söylenememektedir. Kitabenin her iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş birer gülbezek bulunmaktadır.

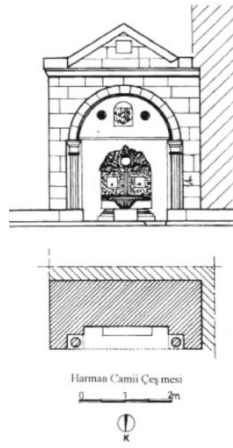


Resim 12. Harman Çeşmesinin Kemerli



Resim 13. Harman Çeşmesi Kitabesi

Konumuna göre bağımlı çeşmeler grubunda yer alan çeşme, 4.50 m. x 3,26 m. ölçülerinde dikdörtgen prizmatik bir görünüme sahip, tek kemerli, tek yüzlü ve üçgen alınlıklıdır. 1.50 m. derinliğe sahip yarım daire kemerli nişin kemerleri iki yanda yer alan sekizgen kesitli iki sütun gövdesinin üzerindeki kademeli silmeli sütun başlıklarına oturmaktadır. Üstteki silme ve çeşmenin yarım daire kemerli profillerle hareketlendirilmiştir ve kemerin ortasında bitkisel bezemeli kahverengi renkli kilit taşı bulunmaktadır. Çeşmenin üst kısmında bezemesiz bir üçgen alınlık yer almaktadır.



Resim 14. Talas Harman Çeşmesi Genel Görünüm Şekil 5. Talas Harman Çeşmesi Çizim (Denктаş,2000:128-129)

Çeşmenin mermerden yapılmış, bitkisel bezemelerle süslenmiş ayna taşı bulunmaktadır. Ayna taşında iki lüle varken daha sonra bu iki lüle iptal edilerek ortasına yeni bir delik açılarak üzerine musluk yerleştirilmiştir.

Ayna taşının üzerinde bulunan yüksek kabartma şeklindeki akant yaprakları ile süslü kahverengi taş da oldukça gösterişlidir. Çeşmenin mermer malzemeden yapılmış su yalağının etrafı da profillerle hareketlendirilmiştir. Çeşme tamamen düzgün kesme taştan, su yalağı ve ayna taşı ise mermerden yapılmıştır.



Resim 15. Harman Çeşmesinin Ayna Taşı



Resim 16. Harman Çeşmesinin Ayna Taşı Üzerindeki Süsleme

Çeşmenin kitabesinde tarih yazmaması sebebiyle inşa tarihi kesin olarak bilinmediğinden, çevresindeki benzer çeşmelere bakılarak tarihlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Talas ilçesindeki üçgen alınlıklı çeşmelerden Talas Meydan Çeşmesi 1887 yılında, Talas Salih Ağa Çeşmesi ise 1926 yılında inşa edilmiştir. Bunlara dayanarak Talas Harman Camisi Çeşmesinin de 19.yüzyıl sonları ya da 20.yüzyıl başlarında inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir (Denктаş,2000:129).

2.6. Talas Salih Ağa Çeşmesi

Talas ilçesinde, Tablakaya Mahallesi, Çeşme sokağının köşesinde yer alan çeşme günümüzde kullanılmaktadır.

Çeşmenin üçgen alınlığında bulunan yuvarlak çerçeve içine alınmış nesih hatla yazılmış beş satırlık mermer kitabesinden H.1344(M.1926) yılında “Balcı Halil oğlu Salih Ağa” tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.



Resim 17: Talas Salih Ağa Çeşmesi Kitabesi

“Kitabenin Okunuşu:

Hüve'l-hallaku'l-baki
Balcı Halil oğlu Salih Ağa
Sahibü'l-hayrat maksudu bi'riza i
Allah bulmaktır min feyzihi necat
1344/1926(Türkmen,1997:164)”

Konumuna göre bağımlı çeşmeler grubunda yer alan çeşme 4.50 m x 5.58 m. ölçülerinde boyuna dikdörtgen formlu, yarım daire kemerli, tek yüzlü ve üçgen alınlıklıdır. Çeşme nişinin derinliği 0,88 m. dir. Çeşmenin üst kısmındaki yarım daire kemer, iki yanda iki ayak üzerine oturmaktadır. Bu iki ayak üzerindeki başlıklardaki profilli silmeler ile çeşmenin cephesi üç bölüme ayrılmıştır. Alt kısımda tek lüleli, çeşme şeklinde düzenlenmiş ayna taşı yer almaktadır. Ayna taşının altında su yalağı bulunmaktadır.

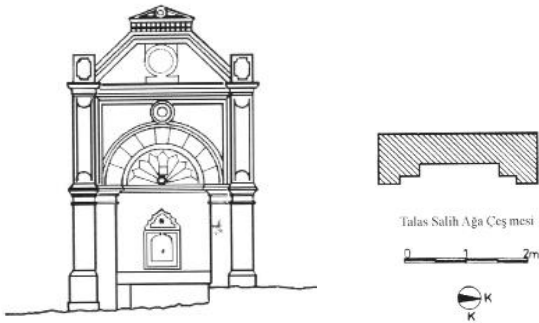


Resim 18: Salih Ağa Çeşmesi Üçgen Alınlık



Resim 19: Salih Ağa Çeşmesi Yuvarlak Kemer Nişi

Çeşmenin yarım daire kemer nişinin iç kısmı ortada sekizgen bir kırmızı taşın etrafında beyaz ve siyah renkli mermerlerin dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle oluşan yelpaze benzeri bir süslemeyle bezenmiştir. Çeşmenin yarım daire kemerinin üzeri ise kırmızı ve beyaz renkli taşların alternatif olarak dizilmesiyle oluşturulmuştur. Kemerin kilit taşının üzerinde de kabartma şeklinde yapılmış iç içe dört daire motifi yer almaktadır. Çeşmenin üçgen alınlığının ortasında yuvarlak formlu mermer malzeme üzerine yazılmış inşa kitabesi bulunmaktadır. Üçgen alınlığın üzerine yatay bir taş konulmuş ve bu taş silmeler ile altı bölüme ayrılarak her bölümün içerisi haça benzeyen motifler ile bezenmiş, bu yatay taşın üzerine de minyatür bir üçgen alınlık şeklinde tepelik yerleştirilmiştir. Çeşmenin ayna taşı, kitabesi, yarım daire kemer nişinin içerisindeki yelpaze benzeri süslemede mermer, diğer bölümlerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır.



Şekil 6 .Talas Salih Ağa Çeşmesi Çizim(Denktaş,2000:136)



Resim 20. Talas Salih Ağa Çeşmesi

3. DEĞERLENDİRME

Çeşmeler ile ilgili yapılan yayınlarda bakıldığında araştırmacılar tarafından çeşmelerin farklı özellikleri dikkate alınarak değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Çeşmeler Semavi Eyice tarafından inşa edildikleri yere göre (Eyice,1993:277-288), Yılmaz Önge tarafından çeşmelerin gelişimleri yüzyıllara göre (Önge,1997:1-39), Celal Esat Arseven tarafından bulundukları yerlere göre (Arseven,1950:488-491), Ayla Ödekan tarafından ise cephe kompozisyonuna ve bulundukları yerlere göre sınıflandırılmıştır (Ödekan, 1992: 281-297). Bu çalışmada Talas Çeşmeleri Ayla Ödekan'ın tipolojisine uygun olarak değerlendirilerek "Bulundukları Yere Göre Çeşmeler" ve Cephe Kompozisyonuna Göre Çeşmeler" başlıkları altında incelenecektir (Ödekan, 1992: 281-297).

3.1. Bulundukları Yere Göre Çeşmeler

Talas'ta incelediğimiz bütün çeşmeler bağımlı çeşmeler grubuna girmektedir. Bir yapının duvarıyla birlikte inşa edilen çeşmelere örnek olarak Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi, Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi ve Talas Esma Hanım Çeşmesi verilebilir. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi, Ali Saib Paşa Camisi'nin avlu duvarı ile, Talas Esma Hanım Çeşmesi arkasında bulunan evin duvarı ile, Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi ise bahçe duvarı ile birlikte inşa edilmiştir. Herhangi bir yapının duvarına sonradan eklenen çeşmelere örnek olarak, Talas Meydan Çeşmesi, Talas Harman Camisi Çeşmesi ve Talas Salih Ağa Çeşmesi verilebilir.

3.2. Cephe Kompozisyonuna Göre Çeşmeler

Talas'taki çeşmeler çoğunlukla tek kemerli inşa edilmişlerdir. Talas çeşmelerinden Talas Harman Camisi Çeşmesi, Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi, Talas Salih Ağa Çeşmesi ve Talas Esma Hanım Çeşmesi yarım daire kemerlidir. Anadolu'daki yarım daire kemer formlu çeşmelere birkaç örnek olarak Kayseri Sivas Caddesi Çeşmesi(19.yy sonu),Kayseri Hatın Tekin Çeşmesi(19.yy), Kayseri Hasbülbul Sokak Çeşmesi (19.yy), Kırşehir Ahi Evren Çeşmesi(19.yy), Kırşehir Susuz Çeşme(19.yy)(Tay,2011:217),Çankırı Balıklıpınar Çeşmesi(1851)(Bayhan-Salman,2009:32), Afyon Yeni Çeşme(20.yy)(Karasu,2006:162) verilebilir.



Resim 21. Kayseri Sivas Caddesi Çeşmesi



Resim 22. Kayseri Hasbülbul Sokak Çeşmesi



Resim 23. Kayseri Hatın Tekin Çeşmesi

Genellikle 19.yy da karşımıza çıkan nişsiz düz cephe çeşmeler grubuna örnek olarak Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi verilebilir. 19.yy da karşımıza çıkan üçgen alınlıklı çeşme düzenlemesi Talas Salih Ağa Çeşmesi, Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Harman Camisi Çeşmesinde görülmektedir. Üçgen alınlıklı çeşme düzenlemesi Kayseri Sivas Caddesi Çeşmesi, Diyarbakır Aslanlı Çeşme(19.yy sonu),İstanbul Mehmet Ağa Çeşmesi, Konya Şeref Şirin Çeşmesi(Karpuz ve Dülgerler,2006:329.) Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesinde de görülmektedir.



Resim 24. Diyarbakır Aslanlı Çeşme



Resim 25. İstanbul Mehmet Ağa Çeşmesi



Resim 26. Konya Şeref Şirin Çeşmesi



Resim 27. Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesi

3.3. Malzeme ve Teknik

Talas çeşmelerinin ön cephelerinde sadece Talas Esmâ Hanım Çeşmesi'nin ön cephesinde kaba yonu taş kullanılırken, diğerlerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Çeşmelerin kitabelerinde ve ayna taşlarında mermer malzeme kullanılmıştır. Talas Harman Camisi Çeşmesi'nin ayna taşı ve su yalağı kısmında devşirme malzeme kullanılmıştır.

3.4.Yapı Elemanları:

3.4.1. Duvar

Talas çeşmeleri genellikle arka cephelerde duvarla sınırlandırılmıştır. Talas Esmâ Hanım Çeşmesinde ise çeşme niş kemeri iki yanda duvarlara oturmaktadır.

3.4.2. Ayak ve Sütunlar

Talas Salih Ağa Çeşmesi Çeşme niş kemerinin tek parça taş ayaklara otururken, Talas Harman Camisi Çeşmesi, Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi kemerleri sütuncelere oturmaktadır.

3.4.3. Kemerler

Çeşmelerin üçünde yarım daire kemer, Talas Esmâ Hanım Çeşmesinde yarım daire basık kemer kullanılmıştır. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi ve Talas Meydan Çeşmesi dışındaki bütün çeşmelerde kemer yer almaktadır.

3.4.4. Üst Örtü

19.yüzyıldaki mimari akımların etkisiyle Anadolu'da da üçgen alınlıklı çeşmeler inşa edilmiştir. Talas Salih Ağa Çeşmesi, Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Harman Camisi Çeşmesi, üçgen alınlıklı çeşmelerin Talas'taki örnekleridir. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesinin üst örtüsü ise harpuşta biçimlidir. Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi ve Talas Esmâ Hanım Çeşmesinin üzeri düz dam ile örtülüdür.

3.4.5. Ayna Taşı

Talas çeşmelerinin ayna taşları Talas Harman Camisi Çeşmesi hariç tek lülelidir. Talas Harman Camisi Çeşmesinin ayna taşında iki lüle varken daha sonra bu iki lüle iptal edilerek ortasına yeni bir delik açılarak üzerine musluk yerleştirilmiştir. Ayna taşları Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi hariç mermerden yapılmıştır. Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesinin ayna taşı kesme taştan yapılmıştır. Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Salih Ağa Çeşmesinin ayna taşları çeşme formunda düzenlenirken, Ali Saib Paşa Çeşmesinin ayna taşının üzerindeki lüle deliklerinin çevresi bitkisel motiflerle bezenmiştir.

3.4.6. Su Yalakları

Temel hatlarıyla çeşmelerde mutlaka olması gereken fakat aynı zamanda en çok yıpranan, değiştirilen ya da yok olan yapı elemanı olan su yalaklarıdır. Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Ali Saib Paşa Çeşmesinin mermer malzemeden yapılmış su yalakları kurna şeklinde ve zemine gömülü inşa edilmiştir. Talas Harman Camisi Çeşmesinin iki ayak üzerine oturan mermer su yalağı devşirme malzemeden yapılmıştır. Talas Esmâ Hanım Çeşmesi ve Hacı Ahmet Efendi Çeşmelerinin su yalağı günümüze ulaşamamıştır. Salih Ağa Çeşmesinin su yalağı ise günümüzde yenisiyle değiştirilmiştir.

3.5. Kitabeler

Talas çeşmelerinin kitabeleri mermer üzerine yazılmış ve çoğunlukla çeşme nişi ve üçgen alınlığın ortasına yerleştirilmiştir. Kitabelerde yazı türü olarak Nesih, Sülüs, Celi Sülüs hatları kullanılmıştır. Talas çeşmelerinin kitabelerinin beş tanesinde çeşmeyi inşa ettiren kişinin adı yazılmıştır. Talas Hacı Ahmet Efendi çeşmesinin kitabesi günümüzde yerinde bulunmamaktadır. Talas Harman Camisi Çeşmesinin kitabesinde inşa tarihi ya da banî ismi yer almamaktadır.

3.6. Süsleme

Talas Çeşmelerinde süsleme unsuru olarak profilli silmeler, üçgen alınlıklar, gülbezekler, bitkisel kompozisyonlar görülmektedir. Talas Harman Camisi Çeşmesi ve Talas Salih Ağa Çeşmelerinin saçak kısımları ve çeşme kemeri üzeri profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Geç dönemde inşa edilen Talas Salih Ağa Çeşmesi, Talas Meydan Çeşmesi, Talas Harman Camisi Çeşmesinin üzeri üçgen alınlıkla sonlandırılmıştır. Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Salih Ağa Çeşmesinin alınlıklarının üzerinde tepelik yer almaktadır. Talas Harman Camisi Çeşmesinin kitabesinin her iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş birer gülbezek bulunmaktadır. Talas Meydan Çeşmesinin barok tarzındaki süslemeleri oldukça gösterişlidir. Ayna taşı çeşme şeklinde düzenlenmiş ve yanlarda ikişer konsol yer alan kitabesinin üzerinde kenger yaprakları bulunmaktadır. Talas Salih Ağa Çeşmesinin üçgen alınlığının üzerindeki yatay

taş silmelerle altı bölüme ayrılmış ve her bölümün içi haça benzeyen motiflerle süslenmiştir. Çeşmenin yarım daire kemer nişinin iç kısmı ortada sekizgen bir kahverengi taşın etrafında beyaz ve siyah renkli mermerlerin dönüşümlü olarak yerleştirilmesiyle oluşan yelpaze benzeri bir süslemeyle bezenmiştir. Çeşmenin yarım daire kemeri kırmızı ve beyaz renkli taşların alternatif olarak dizilmesiyle oluşturulmuştur. Kemerin kilit taşının üzerinde de kabartma şeklinde yapılmış iç içe dört daire motifi yer almaktadır. Talas Harman Camisi çeşmesinin ayna taşı bitkisel motiflerle süslenmiş, ayna taşının üzerinde bulunan kahverengi taş yüksek kabartma şeklindeki akant yaprakları ile süslüdür. Çeşmenin mermer yalağının etrafı da profillerle hareketlendirilmiştir. Çeşme tamamen düzgün kesme taştan yapılmış olup, yalağı ve ayna taşı mermerden yapılmıştır. Ali Saib Paşa Çeşmesinin ayna taşı altı yapraklı bir rozetle bezenmiş, Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesinin nişini örten yarım kubbe tarzındaki örtüsü, taşların bir merkezden dağılan ışınlar şeklinde yan yana dizilmesiyle oluşturulmuştur. Aynı düzenleme Kayseri Gevher Nesibe Çeşmesi ve Kayseri Göllü Çeşmede de karşımıza çıkmaktadır (Türkmen,1997:163;Yörükoğlu,1988,81-94). Talas Ema Hanım Çeşmesinde ise herhangi bir süsleme ögesi yer almamaktadır.



Resim 28. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi



Resim 29. Kayseri Gevher Nesibe Çeşmesi



Resim 30. Kayseri Göllü Çeşme

Tablo 1. Talas Çeşmelerinin Değerlendirilmesi

Çeşmenin adı	İnşa Tarihi	Kitabe	Bağımlı Çeşme	Tek Cepheli	Yuvarlak Kemerli	Kemersiz	Ayna taşı	Su yalağı	Üçgen alınlık
Talas Hacı Ahmed Ağa Çeşmesi	1885	-	x	x	x	-	x	-	-
Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi	1886	x	x	x	-	x	x	x	-
Talas Ema Hanım Çeşmesi	1886-1887	x	x	x	x	-	x	-	-
Talas Meydan Çeşmesi	1887	x	x	x	-	x	x	x	x
Talas Harman Camisi Çeşmesi	19.yy sonu	-	x	x	x	-	x	x	x
Talas Salih Ağa Çeşmesi	1926	x	x	x	x	-	x	x	x

4.SONUÇ

Araştırmamız sonucunda Talas'ta altı çeşme tespit edilmiştir. Günümüze sağlam olarak ulaşan çeşmelerden Talas Salih Ağa Çeşmesi, Talas Meydan Çeşmesi, Talas Harman Camisi Çeşmesi günümüzde kullanılırken, Talas Ema Hanım Çeşmesi, Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi, Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi günümüzde kullanılmamaktadır. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi hariç günümüzde Talas çeşmelerinin hepsinde mermer kitabe yer almaktadır. Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesinin ise kitabesi yerinden sökülerek çalınmış ve çeşme günümüzde oldukça bakımsız durumdadır. Talas Harman Camisi Çeşmesi dışındaki çeşmelerin hepsinin kitabesinde inşa tarihi ve bani ismi bulunmaktadır. Buna göre Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi, Talas Ema Hanım Çeşmesi ve Talas Meydan Çeşmesinin banisinin Ali Saib Paşa, Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesinin banisinin Hacı Ahmed Ağa ve Talas Salih Ağa Çeşmesinin banisinin ise Balcı Halil oğlu Salih Ağa olduğu anlaşılmaktadır.

Talas çeşmelerinin tümünün bulundukları yerlere göre bağımlı çeşmeler sınıfına girdiği anlaşılmaktadır. Bu gruba giren çeşmelerden bazıları bitişik oldukları yapıyla birlikte inşa edilmişken, bazıları ise şu an bulundukları yere daha sonra inşa edilmiştir. Çeşmelerin konumlarına bakıldığında günümüzde Eski Talas olarak adlandırılan dört mahallede yer aldıkları görülmektedir. Talas Ema Hanım Çeşmesi, Talas Meydan Çeşmesi ve Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi Kichiköy mahallesinde, Talas Salih Ağa Çeşmesi Tablakaya mahallesinde, Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi Han mahallesinde, Talas Harman Camisi Çeşmesi ise Harman mahallesinde bulunmaktadır. Bu durumdan anlaşıldığı üzere çeşmeler sadece insanların temel ihtiyaçlarından biri olan su ihtiyacını gidermekle kalmayıp, aynı zamanda mimari özellikleri ile kentlerin ya da mahallelerin estetik açıdan güzelleşmesini de sağlamıştır.

Kemer formlarına göre çeşmelerin üçünde yarım daire kemer formu, Talas Esmâ Hanım Çeşmesinde yarım daire basık kemer formu görülmektedir. Talas Ali Saib Paşa Çeşmesi ve Talas Meydan Çeşmesinin kemeri bulunmamaktadır. İncelenen çeşme örneklerinde çoğunlukla düzgün kesme taş kullanıldığı bir örnekte de kaba yonu taş kullanıldığı tespit edilmiştir. Mermer malzemenin kitabeler ve ayna taşında yoğunlaştığı, Talas Harman Camisi Çeşmesinde devşirme malzemenin kullanıldığı belirlenmiştir. Çeşmelerin tümünde ayna taşı bulunduğu, Talas Esmâ Hanım Çeşmesi ve Talas Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi hariç diğer dört örnekte ise su yalağının yer aldığı anlaşılmıştır.

Talas çeşmelerinin tümü tek yüzlü ve tek cepheli olarak inşa edilmiştir. Tüm çeşmelerin kitabelerinde mermer malzeme kullanılmıştır. Talas çeşmelerinde süsleme unsuru olarak çoğunlukla profilli silmeler kullanılırken, 19.yüzyılda mimaride kendisini gösteren batı etkisi çeşmelerde de görülmektedir. Bunun Anadolu'daki yansıması olarak Talas'taki bazı çeşmelerde gülbezek, kenger ve akant yaprakları süslemede yerini almıştır. Talas Salih Ağa Çeşmesinde renkli taş süsleme dikkat çekmektedir. Çeşmelerin üçünde ise 19.yüzyıl batı etkisi olan üçgen alınlığın yer aldığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak incelememiz sonucunda tespit ettiğimiz altı çeşme, kapladıkları alan bakımından küçük boyutlu mimari eserler olsalar da yapıldıkları dönemdeki sanatsal anlayışın çeşmeler üzerindeki etkisini göstermesi sebebiyle önemlidir. Çeşmeler özgün mimarileri ile kültürel mirasımızın eşsiz sembolleridir. Cumhuriyet dönemiyle her eve su gelmesiyle birlikte asli fonksiyonunu yerine getiremeyen ve imar faaliyetleri ile zamanla birer birer ortadan kaybolan çeşmelerden sokak dokusunda ayakta kalmayı başarabilenler korunması gerekli kültürel eserlerin en önemlileri arasındadır.

KAYNAKÇA

1. Arseven, C.E. (1950), "Çeşme", *Sanat Ansiklopedisi*, 1:488-491.
2. Bayhan, A. & Salman, F.(2009)."Çankırı/Bayramören-Yurtpınar Köyü'ndeki Balıklı Pınar", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 23: 27-38.
3. Denктаş, M.(2000). *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları*, Kayseri: Kıvılcım Yayınevi, 118-119.
4. Eyice, S.(1993)."Çeşme", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, 8: 277-278,İstanbul.
5. İnternet, (<https://twitter.com/slmhktn/status/947401243013599233/photo/1>), Erişim:03/06/2022.
6. İnternet, (<https://kayseri.ktb.gov.tr/TR-54998/talas.html>) , Erişim:15/06/2022.
7. İnternet. (https://www.talas.bel.tr/images/ustmenu/20220310092503_0.jpg),Erişim:15/06/2022.
8. İnternet,(https://3.bp.blogspot.com/GNXn9Tkfoo/XF9MQ2uNyHI/AAAAAAAAAv30/OnIFQulBfiYIzbfclIUZUmfZAKRLx-3TACLcBGAs/s1600/talas_kayseri.jpg) , Erişim:15/06/2022.
9. Karasu, G.(2006)."Afyon Çeşmeleri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
10. Karpuz, H.- Dülgerler, O. N.(2006), *Konya Çeşmeleri Üzerine Bir Tipoloji Denemesi*, Sanatta Anadolu Asya ilişkileri Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan, Ankara,317-319.
11. Ödekan, A.(1992), *Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme*, Semavi Eyice'ye Armağan, İstanbul Yazıları, İstanbul,281-297.
12. Ödekan, A.(1993)," Çeşme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2: 488-491.
13. Önge, Y.(1997), *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Döneminde Su Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1-39.
14. Özbek, Y.-Aslan, C.(2008), *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, C.III, Kayseri.
15. Özsoy, H.(1996), *Dünden Bugüne Talas*, Talas Belediyesi Kültür Yayınları no.1, Kayseri: Çınar Ajans.
16. Talas Belediyesi (2018) *,Talas Faaliyet Raporu*, Kayseri,51.
17. Tay, L.(2011),"Kırşehir Çeşmeleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4: 204-221.
18. Türkmen, K.(1997), "Talas'ta Türk Devri Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 26:154-192.
19. Yılmaz, N.(2005),"Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.20.
20. Yörükoğlu, Ö.(1987), *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri: Beğendik Kültür Hizmetleri Serisi, 81-94.